

Skärpt läge – det civila försvarets återkomst och din roll i Sveriges beredskap

---

Avsnitt 4b – Kossor, kaffe och Kronobergs fettlager

Medverkande

- Samuel Palmblad, expert på Sveriges civila försvar under kalla kriget
- Max Landergård, programledare, produktionsbolaget Storstad

Transkriberat innehåll

[00:00:00 - 00:00:25] Intro

Musik

MAX

Kossor, kaffe och Kronobergs fettlager. Skärpt läge sätter i det här avsnittet tänderna i ämnet ”Sveriges livsmedelsberedskap under kalla kriget.” Häng med!

[00:00:25 – XXX]

MAX

Då säger jag välkommen till studion Samuel Palmblad, expert på Sveriges civila försvar under kalla kriget. Välkommen.

SAMUEL

Stort tack.

MAX

Vi ska prata om beredskapslager historiskt. Hur såg Sveriges beredskap ut när det gäller dricksvatten och mat under kalla kriget?

SAMUEL

Ja, man kan ju säga att erfarenheterna från andra världskriget låg ju till grund för mycket av den planläggning som planerades och påverkade utformningen av den här lagerhållningen under 50-, 60-, 70-, 80- och 90-talen. Man kan säga så här att många av de livsmedelsförråd som byggdes upp – De platserna valde man utifrån scenarier där till exempel svenska armén skulle verka i övre Norrland. Där fanns det ju en liten livsmedelsproduktion. Samtidigt fanns ju hela tiden den här planläggningen att människor skulle utrymmas från våra stora städer, och därför måste man också då se till att komplettera med livsmedelsförsörjningen djupt inne i landet. Man kan säga att det man lagerhöll var ju mycket vegetabilier, och tankern var ju–

MAX

Som vad då? Vad kunde det vara?

SAMUEL

Det var ris, det var bönor, det var linser ... Mycket socker, men också spannmål. Och tanken var ju att det här skulle komplettera de befintliga tillgångarna som fanns i landet, och bara för att ett förråd låg i Säffle, eller Mora, eller Örnsköldsvik, så var det ju inte befolkningen där som maten var avsedd för, utan det här kunde ju omfördelas i landet.

MAX

Men, men, missförstod jag dig nu? Alltså, var tanken att man också skulle ha en beredskap för att flytta ut människor från de större städerna och placera dem någon annanstans? Till exempel Säffle eller vad det nu kunde vara.

SAMUEL

Ja. Tittar man exempelvis på Stockholmsområdet, så skulle ju betydande delar av befolkningen kunna utrymmas. Och då var det ju områden i Värmland och i Dalarna ... Och det är klart, att kommer det hundratusentals stockholmare, ja då måste man ju se till att det finns en livsmedelsförsörjning.

MAX

Och då snackar vi inte pilgrimsmusslor och macaronkondisbitar. Utan det var nödkäk.

SAMUEL

Det livsmedel man skulle erbjuda, det baserades ju på att man förväntade sig att det civila samhället skulle kunna erbjuda mejeriprodukter, kött, potatis ... Men sedan skulle man då komplettera, från de här beredskapsförråden, med bönor, med ris, med linser. Så ganska nyttiga saker, får man lov att säga, och

en sådan här sak som man kanske lätt glömmer bort, det är ju att vi har ett stort behov av fett. För att det var ju den viktiga beståndsdel i människokroppen, för att ... Energi, helt enkelt. Och i tid av kris och krig och oro, ja, då behöver du fett. Så att man tog faktiskt fram särskilda matsedlar som kunde tas i anspråk för att göra lämpliga måltider utifrån det som fanns i lagren, som kompletteras med de övriga samhällsresurserna. Och på varenda måltid, så står det att man skulle få en viss del margarin. Och utan det så fungerar ju inte människokroppen. Av den anledningen så lagerhöll man otroliga kvantiteter med fettersättningsprodukter, och en plats som var väldigt viktig för detta var ju exempelvis Karlshamnsmejerierna. Och för att de skulle ha tillgång till de råvaror för att producera margarin, så hade man då i förråd lagt upp valfett, kokosfett, och särskilda rapsoljor. Och det låg ju då på 200-litersfat. Vi pratar tiotusentals ton. Och som allt annat i den här livsmedelsberedskapen, så byggde ju det på att de här varorna omsattes. Så att när du gick till en butik och köpte två kilo socker, ja då hade det ju passerat ett beredskapslager först.

MAX

Hm. Intressant. Vi ska komma in på djurfoder också, men jag tänker ... Jag bara undrar, hur skulle det här funka idag? För vi har ju en helt annan typ av flora av alternativa livsmedel. Du har folk som bara äter tofu, och någon är laktos- och du, jag kan inte äta pektinaser och allt vad det kan vara. Hur skulle det funka då? För jag menar, den typen av höjd är ju svårt att skicka in en kravlista till Försvarsmakten och säga att "När jag kommer, då vill jag att det här ska stå på bordet."

SAMUEL

Ja ... Mitt enkla svar är att, det jag har sett att det ska ha hanterats dåtid, så fanns det inte särskilt mycket förberedelse för att hitta alternativa koster. Men det man kan se också, det var att man hade valt att lagerhålla en lyxprodukt. Och den svenska byråkratin, den svenska försvarsviljan och förmågan att faktiskt bedriva strid, hade nog kanske inte fungerat om inte svensken fick en viss tillgång till kaffe. Så fram till skiftet 00-talet, så hade vi i Sverige stora kvantiteter med råkaffe, och det omsattes vad sjätte månad. Så var sjätte månad kom det lastbilar till förråden, tog det här råkaffet till rosterierna, och sedan gick du till din lokala mataffär och köpte några kilo kaffe som då hade passerat de här lagren. Så det var väl den lyxprodukten man förväntade sig kunna erbjuda i händelse av kris och krig. Kaffe.

MAX

Mm. Och idag så skulle det heta "Ett stort lager med frappa-macca-latteccino decaf" (skratt). Det kanske är svårare att tillmötesgå.

SAMUEL

Ja. Nej, men tanken var ju att de här lagren – Dels så skulle livsmedlen kunna ligga länge, det var ett av huvudmålen. Men sedan skulle det också vara ... Alltså, näringsrik mat, helt enkelt. Så man var tvungen att titta på lagermöjligheterna och vilken nytta det här livsmedlet faktiskt gör.

MAX

Du var inne på det här med djurfoder. Vill du berätta lite om det?

SAMUEL

Ja, det är lätt att tänka att det här med livsmedel, det var liksom ämnat för människor, naturligtvis. Men man planerade ju också oerhört för att skulle vi bli isolerade eller hamna i ett krig, ja, då måste vi också kunna flytta kreatur helt enkelt. Ett sådant överproduktionsområde som Skåne, där planerade man ju att flytta betydande delar av djurbesättningarna till Småland exempelvis. Och man hade förberett transporter, och man förberedde även att fösa kreatur, och tro det eller ej, men till och med övade att fösa djur. Hur lång tid tar det? Hur mycket orkar de? Och då plötsligt, när man har väldigt mycket djur på andra delar av vårt land, ja då måste man också komplettera med beredskapslager. Kraftfoder, proteinämnen, veterinärprodukter, exempelvis. Och det är också en del av vår beredskapshistoria som idag nästan är bortglömd, men man hade jättestora förråd med djurfoder, helt enkelt.

MAX

Mm. Du var inne på fett. Vill du prata om fettlänet Kronoberg?

SAMUEL

Ja, nu är jag ju så tacksam att vara då boende i Kronoberg, och vi utmärker oss i livsmedelsberedskapssammanhang som fettlänet. Och jag nämnde ju Karlshamnsmejerierna innan, som var ett K-företag för alla livsmedelsproducenter–

MAX

Vad betyder K-företag?

SAMUEL

Ja, det var ju då att man var ett krigsviktigt företag. Så det företaget fick då möjlighet att verka även i krigstid. Man avsatte personal för att producera korvar exempelvis, och då ska man också redovisa vilka råvaror behöver man? Hur mycket bränsle behöver man för att det här ska fungera? Så att, jag menar, utan livsmedel då kollapsar ju den mest professionella armén. Alltså var livsmedelsindustrin krigsavgörande kan man s–

MAX

Då måste de ha K-korv, alltså. Krigsviktig korv.

SAMUEL

Ja. Eh ... Och just Kronoberg då, blev ju ett område med stora fettlager för att se till att man skulle kunna producera margarin. Och det låg i ladugårdar, det låg i specialbyggda förråd, och det sista fettförrådet tömdes 2002. Då transporterade man det fett till Karlshamn, som utnyttjade det i sin produktion.

MAX

Du pratade om ett lager med fiskmjöl. Vad handlade det om?

SAMUEL

Ja, det var ju exempelvis ... Eller, det var ju avsatt för att ge viktiga proteiner till lantbruket. Att djur fick de här nödvändiga proteintillskotten som är helt avgörande för att mjölkproduktion ska fungera, att köttproduktion ... Allt detta. Sedan måste man också tänka att i den här lagerhållningen ingick det också att bygga upp förråd med konstgödsel. Och det är lätt att man tänker att det här med livsmedelsberedskap, ja men det var ju andra världskriget, och liknande. Men det här utvecklas, och faktiskt förstärks, under 1990-talet, där man bland annat satsar på stora lager med insatsvaror, som konstgödsel. Jättestora lager, eftersom det är produkter som man normalt då importerar. Och det viktigaste livsmedlet av allt, det är ju vatten. Och det var ju en fråga som många inom de här beredskapsorganisationerna tänkte mycket på. En man som jag intervjuade en gång berättade att han var ansvarig för krigssjukvård i en speciell region. Han hade jättestora förråd, han hade massa personal. Genomarbetad planläggning, och han sade att "Ja, men mycket av detta, det kommer fungera." Och jag frågade "Vad är du mest rädd för?" "Tillgången på rent vatten." Och det här var ju någonting som man planerade för, såtillvida att man lagrade mycket vattenkemikalier. Alltså vattenreningsprocess ... För att den ska fungera. Man installerade reservkraftverk för att de här ... Utan kraft, så kan ju inte vattenverken leverera. Och våra sjukhus exempelvis, så gjorde man väldigt kostsamma beredskapsinvesteringar där man då bygger under mark, vattenverk kan man säga, med egen vattenrening. För att om de kommunala näten slås ut, ja då ska sjukhusen själva kunna få tillgång till rent vatten. Så det är självklart att det här med dricksvatten är ju helt avgörande, och skulle de ordinarie vattentäkterna slås ut, ja då hade man ju förberett reservtäkter. Så det är lätt att tänka idag när vi spolrar, Sverige är ju fantastiskt, vi har ju hur mycket vatten som helst känns det som ... Men i krig och konfliktsituationer så är det klart att tillgången på vatten är ju helt avgörande.

MAX

Hur ser de ut med de där vattenreserverna idag?

SAMUEL

Ja ... Hur de ser ut idag ska jag kanske inte gå in för mycket på, för det här är ju ett ämne som idag är kopplat mycket kring sekretess. Man vill ju inte berätta om vår vattenförsörjning i för stor utsträckning. Men jag vet att vi hade i lager tusentals ton med vattenkemikalier för att kunna rena vattnet. Investering i de här reservkraftaggregaten, exempelvis, så att man kan få ut vatten. En intressant parallell man kan dra, det var 1994, när en tankbil välter och det rinner ut drivmedel i en dricksvattentäkt som då påverkade Karlshamn. Och det är klart, då var man ju tvungen att aktivera alla tänkbara beredskapsplaner för att Karlshamn behöver ju dricksvatten. Och ett sätt som man löser det, det är att man tar till reservtäkt, men man rekviderar också från alla upptänkliga civilförsvarsförråd, så kallade snabbkopplingsrör. Vad man då kan bygga separata ledningar ned till Karlshamn, vilket gör att man faktiskt kunde hantera den här situationen.

MAX

Mm. Så den här typen av beredskap är ju också viktig i fredstid, men när det sker en oväntad kris.

SAMUEL

Ja, och det är så lätt att sitta i sitt hem och vrida på sin kram. Men försvinner strömmen, då försvinner trycket. Och utan vatten blir det ju snabbt väldigt, väldigt besvärligt.

MAX

Ja, men det är ju bara att gå till sig själv, jag menar jag ... Vi behövde byta en vattenblandare i duschen. Jobbet drog ut på tiden av olika anledningar, så vattnet behöver vi ha avstängt till huset under några timmar. Och jag, bara under de här timmarna, trots att jag visste precis vad som pågick, så blev jag fortfarande ... ”Men, vad händer nu?” Jag försökte dra på kranen flera gånger, för att jag ville fylla på tekokaren och sådana saker. Men det hade man inte varit förberedd på. Då hade man ju behövt ha en dunk i källaren.

SAMUEL

Ja. Och det är ju bara en sån praktisk sak, som att faktiskt, folk har inte tomma dunkar hemma. För att när kommuner kör ut nödvatten och man förväntar sig att folk ska komma med sina dunkar ... Bara på en sådan enkel nivå, så kan det vara brister. Och tittar man historiskt hur en fiende ofta försöker störa dricksvattenförsörjning – Titta på de gamla borgarna. Alla borgar hade en brunn, annars var det ju bara att ge upp. Och hur man då är riktigt elaka ibland och slänger ned lik i brunnar för att förgifta vattnet och

liknande. Så att man kan prata mycket om kvalificerade vapensystem och strategier, men det är de basala samhällsfunktionerna som måste fungera. Där är dricksvatten en av de punkterna.

Musik

MAX

Du har lyssnat på Skärpt läge. Podden produceras av Storstad Medieproduktion på uppdrag av länsstyrelserna. I redaktionen har Erik Olsson ingått, och jag heter Max Landergård. Tack för att du har lyssnat.